

AYELET TSABARI
CÂNTECE
PENTRU CEI
CU INIMA
FRÂNTĂ

Traducere din engleză și note de
ANCA DUMITRU

HUMANITAS
fiction

*Când cântam, tânără fiind,
Femeile de lângă mine îmi aflau cele mai ascunse gânduri
și tainele suferinței mele le-auzeau.*

...

*Când cântam pe acoperișul unui iubit,
stelele dansau în ritmul meu,
și cerurile își pliau întinderea
și se închinau la picioarele mele.*

—BRACHA SERRI¹, „Când am început să cânt“

*Nu există a nu avea voce. Există doar oameni deliberat reduși
la tăcere, sau oameni care e convenabil să nu fie auziți.*

—ARUNDHATI ROY²

1. Bracha Serri (1940–2013), poetă israeliană de origine yemenită.
(trad. noastră)

2. Din alocuțiunea rostită în 2004, cu ocazia primirii Sydney Peace
Prize.

Yaqub

Tabăra de primire Rosh HaAyin, 1950

Undeva pe o verandă, cu marea în față, mulți ani mai târziu, când, bătrâni fiind, cineva îi va întreba cum anume a început totul, el va spune că a știut din prima clipă în care a văzut-o la a cișmeaua din tabăra de primire.

Lămâile înmiresmau aerul cu aroma dulce și acrișoară pe care Yaqub o asociase până atunci cu Israelul, pentru că îi invadase simțurile de îndată ce coborâseră din avioane. Din acel moment însă, parfumul i-o va aminti pe ea. Se spăla pe mâini înainte de cină. Ea – chip rotund și senin, gene lungi și ochi umbriți cu kohl – curăța vesela cu nisip în loc de detergent de vase. Purta o rochie cu imprimeu floral, cu nasturi de sus până jos, și un pulover roșu – în tabără, toți primeau haine de iarnă de căpătat, care nu semănau defel cu veșmintele tradiționale pe care le lăsaseră în urmă, în Yemen. Și pantofi în care-și strecurau tălpile bătătorite, neînvățate cu încălțăminte – tălpi obișnuite cu pământul crăpat, cu nisipul fin și stâncile aspre.

Și-au ridicat privirea deodată, și ochii li s-au întâlnit. Iar lui parcă i-a stat inima-n loc. Sau a fost trăsnet de fulger. Sau vreun alt clișeu dintre cele mai ridicole, de care s-ar rușina imediat ce i-ar ieși pe gură. Va încerca să rescrie momentul, însă va da greș, căci, desigur, treaba cu rescrisul nu ține decât pe hârtie. Cu toate acestea, se va strădui: își va ridica privirea spre cer, mijind ochii a concentrare, spre deliciul ascultătorilor adunați pe verandă, și va spune că a fost de parcă tot ce era în acea tabără a dispărut, toate celelalte miasme care se buluceau

în aer – de apă stătută, și de transpirație, și de mucegai, și de gunoi rânced – s-au evaporat și nu au mai rămas decât mireasma de lămâie și ei doi, privindu-se peste cișmeaua cu două robinete ruginite. Ea a roșit și și-a ferit privirea. Cineva l-a înghiontit pe Yaqub, cerându-i să nu mai stea degeaba la cișmea, iar el s-a îndepărtat de ochii și de zâmbetul ei. Când a privit în urmă, și ea se uita după el.

— Nu-i adevărat, va protesta ea. N-aș face niciodată așa ceva! Dar el așa își amintea.

Când și-au vorbit prima dată, ea era la râu. Apoi el le va povesti despre cum cânta ea. Le va povesti despre șarpe. Dar nu le va spune și că ea plângea. Nu le va spune că îi mărturisise că ura tot ce o înconjură. Duhoarea și cât era de aglomerat, cortul cu nimic altceva pe jos decât pământ noroios și alunecos, păturile aspre și paturile de metal, mâncarea oribilă – pâinea umedă cu ceva alb și uleios deasupra –, niciodată de-ajuns. Îi era dor de casa ei din satul aflat în nordul Yemenului, de aerul proaspăt de munte, de mirosul dulce și reavăn care le parfuma casele de chirpici: busuioc pătrunzător și *shadhab*¹ lămâios; de primăvara veșnică de acolo, unde nu era niciodată atât de frig, atât de umed. Poate că prietenii ei musulmani avuseseră dreptate și fusese o greșală să vină aici.

— Nu zice asta. Aici e locul nostru. Aici e Țara Făgăduinței la care am visat. O să fie mai bine. Ai să vezi, îi spusese Yaqub.

O spusese de parcă ar fi crezut cu-adevărat. Cineva trebuia să o facă.

Ea era poetă, iar el, povestitor. Amândoi veneau din Haidan, în nordul Yemenului, amândoi erau orfani și atât de tineri. El, doar un băiat. Ea, doar o fată. S-au întâlnit într-o tabără de migranți destinată exclusiv yemeniților, în Rosh HaAyin, cândva bază aeriană britanică, iar acum un oraș de corturi, într-o țară nouă, născută din speranță și disperare, ridicată pe visurile câtorva și pe năpastele altora, pe un tărâm străvechi, scaldat în sânge. Peste tot în țară se înjghebau în pripă, una

1. Denumirea arabă a rutei cu franjuri.

după alta, tabere precum a lor, pentru a-i primi pe evreii imigranți – cu sutele de mii – din Polonia, Rusia, Bulgaria, Iraq, Iran, Maroc. Și tot veneau. Unii alungați de persecuții și de frică, alții mânați de ideologie sau de credință, de zel mesianic, toți uluiți de noua întorsătură pe care o luase viața lor, cu viitorul nescris încă, o pagină atât de albă, că nici măcar nu avea darul de a îngrozi. Pentru unii poate că era chiar palpitant.

La malul Yarkonului, ea cânta (ca un înger. Nu – precum clopotele. Nu – precum apa curată scoasă dintr-o fântână adâncă), și el scria. Iar în mijlocul haosului și al nesiguranței, la începutul unui deceniu de la jumătatea secolului, ei doi s-au îndrăgostit.

N-ar fi trebuit să se îndrăgostească.

Așa a început povestea lor.

PARTEA I
AUGUST 1995

M-am dus în vale să caut
oameni fericiți,
dar nu mi-am găsit decât neamul —
pe cei cu inima frântă.

— POETĂ ANONIMĂ YEMENITĂ

CAPITOLUL 1

Zohara

Soră-mea, Lizzie, mi-a spus. Vocea ei – prin cablurile de telefonie care trec pe sub oceane și frontiere, din Sha'ariya, cartierul nostru yemenit de la capătul unei suburbii răsăritene a Tel Avivului, până la tejgheaua acestei case de oaspeți de pe insula Ko Pha-ngan din Thailanda – ajungea până la mine cu un ecou discret.

— Zohara, a spus ea – nu Zorki, am reținut. Trebuie să te întorci acasă. *Trebuie să te întorci acasă*, a repetat o versiune mai difuză a vocii ei.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat, dar deja știam.

Am știut din clipa în care am deschis ușa bungalowului și m-am trezit față-n față cu recepționarul casei de oaspeți, care mi-a spus cu îngrijorare că mă caută cineva de la Ambasada Israelului la Bangkok.

— Zohara Haddad, a rostit fără vreo altă introducere bărbatul de la telefon. Yuval, de la ambasadă. Vă fac legătura cu sora dumneavoastră.

Lizzie mi-a spus, apoi a repetat, că mama noastră a murit, că s-a prăbușit în bucătărie, în timp ce făcea curat (mi-am închipuit o găleată cu înălbitor diluat cu apă, răsturnată; mi-am amintit că glumeam, spunând că mi-aș dori să mă iubească cineva la fel de mult cum iubește mama înălbitorul – da, asta mi-am amintit!), că inima i s-a oprit pur și simplu. Că a murit pe loc, fără dureri (pe asta, zău, de unde o știau?).

Mintea mea a procesat informația lent, dar trupul mi-a reacționat imediat, ca și cum ar fi recunoscut pierderea undeva în oase – ultima tăietură, stadiul final al separării noastre. M-am auzit trăgând aer în piept, am simțit că îmi apăs o mână pe gură, de parcă aș fi încercat să opresc sunetele să iasă. Cu cealaltă mână m-am apucat zdravăn de teighea, ca să-mi țin echilibrul. M-am simțit golită, de parcă toate măruntaiele îmi fuseseră aspirate din trup, iar pielea care le ținea era gata-gata să pice la pământ ca un morman de haine goale. Ceva a căzut și s-a spart în golul care s-a căscat.

Marea Chinei de Sud sticlea în nuanțe de albastru turcoaz. O parte din mine se aștepta ca imaginea idilică să mi se dezintegreze în fața ochilor, să se facă țandări sau măcar să se întunece puțin. Ca în liceu, când, rulând cu grijă o felie de brânză și una de pastramă, mușcasem pentru prima dată din păcatul împreunării lactatelor cu carnea. Sau ca la primul Șabat, pe care-l încălcasem ascultând Janis Joplin la walkman, lungită în pat și cu inima bubuind să-mi sară din piept. Și acum, ca atunci, nu s-a întâmplat nimic. Marea a rămas la fel, în perfecțiunea ei de carte poștală. Un țuiut mi s-a accentuat în urechi, apoi s-a stins încet până a dispărut. Doi vilegiaturiști japonezi pe care-i întâlnisem cu o zi înainte și-au întins pe plajă sarongurile colorate. O femeie blondă și-a dat jos rochia de vară și a luat-o la fugă spre mare. Am simțit nevoia disperată și energică să fumez, cu toate că au trecut ani de când m-am lăsat, la începutul relației cu Zack.

Lizzie a început să plângă. Motti, soțul ei, a luat telefonul și m-a întrebat:

— Cât de repede poți ajunge?

În avion, m-am afundat în scaun, amorțită zdravăn, căci înainte de plecare fumasem toată iarba pe care o mai aveam. Un feribot, un autobuz, un aeroport. Nisip acoperindu-mi pielea, nisip între degetele de la picioare, sare de mare întărită în cârlioni.

O însoțitoare de zbor jovială a companiei El Al a împărțit ziare în ebraică. Imagini după cel mai recent val de căldură din august – copii care țopăie prin fântânile orașului, femei în bikini la adăpostul umbrelor de plajă – împărțeau prima pagină a ziarelor cu o fotografie a lui Yasser Arafat, președinte al Organizației de Eliberare a Palestinei, cu *keffiyeh*¹ pe cap, împreună cu ministrul de externe israelian, Shimon Peres, ieșind amândoi cu ochii încercănați după negocierile de peste noapte ale acordului revoluționar dintre Israel și OEP². Prima parte a acordului fusese semnată cu surle și trâmbițe, cu doi ani în urmă, la Washington, după îndelungatele negocieri secrete de la Oslo, orașul după care a și fost numit procesul de pace. Părea un miracol numai să-i vezi pe cei doi bărbați în același cadru. Ani la rândul, precum veri înstrăinați, așa cum deseori erau descriși arabii și evreii, nici una din părți nu fusese dispusă nici măcar să o pomenească pe cealaltă.

Cu cinci ani în urmă, tocmai când mă mutasem la New York, ori de câte ori la televizor se transmitea ceva despre țara mea mă crispam, așteptându-mă la vești teribile. Teroare. Război. Vărsare de sânge. Dar apoi a venit momentul Oslo, iar după un an, Yitzhak Rabin, prim-ministrul israelian, și Hussein, regele Iordaniei, au semnat un acord de pace istoric. Împătuream o cămașă de-a lui Zack – toate cămașile lui erau bleu, pentru că îi spusese că e culoarea care-i scoate ochii în evidență – într-o spălătorie din New York și mă uitam la liderii celor două națiuni aflate în război cum își strâng mâna pe una dintre peluzele din fața Casei Albe, sub privirea președintelui Bill Clinton, mândru ca un tată. Era un acord important: doar al doilea acord de pace între Israel și o țară arabă, după primul (în sine, un miracol) semnat cu Egiptul, în 1979. Dincolo de fereastra spălătoriei, New Yorkul se bucura de o zi caldă de iulie, de parcă nu se întâmpla nimic demn de luat în seamă.

1. Eșarfă tradițională arabă, cu model alb-negru.

2. Organizația pentru Eliberarea Palestinei, fondată în 1964 la Ierusalim.

Am sunat-o pe mama în Israel, lucru care se întâmpla rar. În apărarea mea, e de menționat că și ea mă suna rar. Pentru ea, telefonul a rămas un obiect misterios, iar robotul meu telefonic, vocea mea înregistrată, spunând ceva în engleză, o limbă care-i era străină și incomprehensibilă, o scotea din minți. „Halo?“ țipa ea atunci. „Zohara? Ești acolo?“ Cu ocazia dialogurilor noastre sporadice și succinte îmi comunica mărunțișuri despre oameni pe care de-abia dacă îi cunoșteam, ce vecini muriseră, câți copii se născuseră, ce căsătorii și ce divorțuri. Eu nu îi spuneam niciodată ceva profund, doar asigurări goale că totul e bine, chiar dacă nu era așa, chiar și atunci când totul se ducea de râpă.

— Îți vine să crezi? a spus ea în ziua aceea, când am sunat. Acum ne putem duce la Petra!

Și apoi a făcut ceva cu totul neașteptat. A cântat refrenul de la *HaSela haAdom*¹, un cântec evreiesc despre anticul oraș iordanian Petra, care, prin anii 1950, fusese interzis la radio pentru a-i descuraja pe cei care treceau fraudulos granița, călătorie din care mulți nu se mai întorceau. Am râs când a cântat, poate stânjenită, poate surprinsă; trecuse atât de mult de când o auzisem cântând.

Mama și cu mine nu eram apropiate. „Fata tatii“, obișnuia să-mi spună pe un ton caustic, acuzator. De parcă ea n-avea nimic de-a face cu depărtarea dintre noi două, de parcă nu ea mă făcuse să simt că mi-e cu neputință să mă ridic la nivelul fratelui meu absent, de parcă nu ea m-a trimis departe de îndată ce a avut ocazia.

Mi-a spus adesea că sarcina cu mine fusese cea mai dificilă dintre sarcinile ei, de parcă și asta era tot din vina mea. „Totul mă durea!“ spunea ea, ridicând mâinile în aer și dând din ele pentru a sublinia dramatismul situației. Picioarele, umflate de nu și le mai recunoștea, nu mai încăpeau nici în papucii de casă. Până și cei mai mici dumicați îi produceau aciditate și declanșau puseurile de greață. Respira cu dificultate; picioarușele mele

1. Stâncile roșii (ebr.).

o loveau și-i presau încontinuu diafragma. Noaptea o trezeau ba indigestia, ba junghiurile în spate, ba cărceii, ba visele urâte. Știa că nu puteam fi decât fată. Băieții erau buni cu mamele lor, făceau totul pentru a le intra în grații. Numai o fată era în stare să își chinuie într-atât mama. Cu atât mai mult una care s-a născut la zece ani după sora ei, când mama, cu moralul la pământ și secătuită de anii de încercări zadarnice, se convinsese că nu va mai avea nici un copil. Cu atât mai mult cu cât mama voia mai mult decât orice un băiat. Un urmaș de sex masculin, care să îl înlocuiască pe cel pe care îl pierduse.

A stat două zile în travaliu acasă, până când prietena ei, Bruria, a dus-o la spital, unde a născut fără prea multă gălăgie. „În Yemen femeile nu plângeau și nu urlau la naștere ca cele de aici, să le-audă toată lumea.“ Spunea asta plescăind din limbă a dezaprobare. „Să naști era o chestiune discretă. Dacă era musai să răcnești, atunci urlai pe dinăuntru.“

Eu sunt singura dintre cei trei copii ai ei care s-a născut la spital. Singura, susținea ea, căreia nu îi plăcea gustul laptelui ei, care se sucea și se răsucea când o lua în brațe, de parcă ar fi avut nevoie de spațiu. „Și plângeai de câte ori îți cântam!“ mai zicea, ridicând din sprâncene, ca pentru a sublinia că, dintre toate nefăcutele mele, aceea fusese cea mai jignitoare.

Mama era o cântăreață foarte bună, binecuvântată cu una dintre acele voci rare care îi înfiorau pe aceia care-o ascultau. Mătăsoasă, profundă și clară, era vocea unei femei mai corpulente. Cu ambitusul și controlul ei excepționale, nu i-ar fi fost greu să ajungă cântăreață profesionistă, dacă asta ar fi vrut, precum Shuli, sora ei. Dar pe mama nu o interesa cariera muzicală. Era prea timidă pentru scenă. Sau poate ținea de povestea cu religia. În iudaism vocea feminină este considerată obscenă, necuviincioasă. O femeie care cântă ar putea împinge bărbații la gânduri necurate. Cu toate că mama avea o credință care nu se ținea de partea strictă, fără nici un compromis. „Noi, yemi-niții“, obișnuia să spună, „avem cea mai bună religie. E îngăduitoare, deloc fanatică“.

Când eram mică, îngâna ce auzea la radio, deseori în timp ce făcea curat (dar nu în timp ce gătea, o sarcină pe care o aborda cu tenacitate, fără pic de bucurie). Uneori fredona melodii pe care nu le recunoșteam, înlănțuind cuvinte în arabă, pe care nu le știam. Cu toate acestea, simțeam tristețea și dorul după alte timpuri, alte locuri.

Cânta oare despre Rafael, fratele meu pierdut?

Mai târziu, pe când eram la liceu, și mama cânta, începusem să-mi dau ochii peste cap, oripilată de trilurile și modulațiile vocii ei. Suna străin, arab și cu totul ieșit din modă; nu semăna deloc cu muzica de la radio, cântată de soliști așkenazi, sau cu cântecele naționaliste cu iz rusesc pe care le învășasem la cor, la școală (linii melodice care, de fapt, erau împrumutate din cântece rusești). Profunzimea emoției și patosul din vocea ei mă stânjeneau.

Și nu era doar cântatul. De tot mai multe lucruri începuse să mi se facă rușine cât am mers la Schneider, un internat de elită, pentru copiii înzestrați, din Ierusalim, la care am fost trimisă de la paisprezece ani. Nu am vrut să mă duc. Nu-mi păsa de bursă, nu mă încânta onoarea de a fi fost aleasă, împreună cu alți adolescenți *mizrahi* – ai căror părinți, precum ai mei, imigraseră în Israel din țările arabe din Orientul Mijlociu și din nordul Africii –, să urmez o școală pe care familia mea nu și-ar fi permis-o în veci. Sigur, ardeam de nerăbdare să scap de acasă, dar așa cum voiam eu și nu încă. Pentru mine, faptul că ea m-a expediat la vârsta aceea, la scurt timp după moartea tatei, a fost ca un abandon, ca o trădare.

Mai târziu m-am întrebat dacă mama m-ar mai fi trimis la Schneider, știind ce avea să ne ia, că mă va face să-mi resping identitatea și trecutul? Pe ea? Acolo a început să mă stânjenească accentul ei, guturalul *het* și consonantul *ayin*, *resh*-ul rulat. Numele ei arab (de ce nu și-l ebraicizase, ca toată lumea?). Mă îngrozea că e analfabetă și eram nevoită să-i citesc prospectele de medicamente. Credința ei, superstițiile ei. Baticul demodat, înflorat, cu care își acoperea părul, conform cutumei iudaice. („Dacă bărbații sunt atât de chinuți